

دانشگاه قم

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی

عنوان :

**بررسی سبک شناختی شعر کودک در ایران
با بررسی شعر : محمود کیانوش ، مصطفی
رحماندوست ، ناصر کشاورز ، غلامرضا بکتاش ،
محمود پوروهاب ، تقی متقی**

استاد راهنما :

دکتر محمود مهرآوران

استاد مشاور :

دکتر محمدرضا موحدی

نگارنده :

یحیی علوی فرد

زمستان ۱۳۹۰

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم به :

مادرم که ہم مادرم بوده ہم پدرم .
و همسرم که هم همسرم بوده و هم یاورم .

تشکر و قدردانی

حمد و سپاس خدای را که توفیق کسب دانش و معرفت را به ما عطا فرمود . در اینجا بر خود لازم می دانم از تمامی اساتید بزرگوار ، به ویژه اساتید دوره کارشناسی ارشد که در طول سالیان گذشته مرا در تحصیل علم و معرفت و فضائل اخلاقی یاری نموده اند تقدیر و تشکر نمایم .

از استاد گرامی و بزرگوار جناب آقای دکتر محمود مهرآوران که راهنمایی اینجانب را در انجام تحقیق ، پژوهش و نگارش این پایان نامه تقبل نموده اند نهایت تشکر و سپاسگزاری را دارم . از جناب آقای دکتر محمدرضا موحدی به عنوان مشاور که با راهنمایی خود مرا مورد لطف قرار داده اند کمال تشکر را دارم .

چکیده

شعر کودک ، دارای قالب ها ، زبان ، محتوا ، موسیقی ، و آرایه های ادبی خاص خودش است . این ویژگی ها شعر کودک را از شعر بزرگسال متمایز می کند . هرکدام از شاعران کودک نیز از امکانات شعر کودک به شکلی خاص بهره می برد که با شاعران دیگر فرق دارد . تفاوت شعر کودک و بزرگسال ، همچنین تفاوت شعر شاعران کودک ، باعث گستردگی و رشد این نوع شعر می شود . برای شناختن این تفاوت ها لازم است یک بررسی علمی و آماری صورت پذیرد تا اطلاعات روشنی به دست ما بدهد . بنابر این یک بررسی سبک شناختی را می طلبد .

در این پژوهش ، با انتخاب و بررسی سبک شناسی تعداد نزدیک به سی جلد کتاب شعر کودک ، به بخشی از این اهداف رسیدم . بعد از آمارگیری و به دست آوردن داده های خام و تحلیل داده های آماری ، به این نتایج رسیدم که شعر کودک از لحاظ زبانی ، محتوایی ، موسیقی ، موتیف ها ، و ساختاری با شعر بزرگسال متفاوت است . همچنین هر کدام از شاعران به عناصر خاصی از شعر کودک توجه بیشتر نشان می دهند . یکی دیگر از نتایج این است که در شعر کودک شاعران نوآوری هایی در قالب شعرها و موضوعات آنها به وجود آورده اند . اما نتیجه گیری نهایی من این است که اگر سبک های خراسانی ، عراقی ، هندی ، و معاصر را چهار موج شعر ایران بدانیم ، بی شک شعر کودک قابلیت این را دارد که به عنوان موج پنجم شعر ایران مطرح شود . موجی که توانسته است رکود حاکم بر شعر معاصر را بشکند و خود را به عنوان یک سبک ادبی متمایز مطرح کند .

کلید واژه ها : نقد و بررسی - سبک شناسی - شعر کودک - محمود کیانوش -

مصطفی رحماندوست - ناصر کشاورز - غلامرضا بکتاش - محمود پوروهاب - تقی متقی

فهرست مطالب

۱	مقدمه
۱	تعریف مسأله و بیان سؤال های اصلی تحقیق
۱	سوالات طرح
۱	پیشینه تحقیق
۱	ضرورت تحقیق
۲	فرضیه های تحقیق
۲	اهداف و کارکردها
۳	جنبه نوآوری در این طرح
۳	قلمرو مکانی و زمانی
۳	روش نمونه گیری
۳	روش تجزیه و تحلیل
۴	فصل اول: کلیات مفهوم شناسی
۵	۱- سبک شناسی
۵	۱-۱: زبان شناسی
۶	بخش اول: قاعده افزایشی
۶	نوع اول (تکرار واج)
۸	نوع دوم (توازن هجایی)
۸	نوع سوم (توازن واژگانی)
۱۱	نوع چهارم (توازن نحوی)
۱۳	بخش دوم: قاعده کاهی
۱۳	نوع اول (قاعده کاهی آوایی)
۱۳	نوع دوم (قاعده کاهی گویشی)
۱۳	نوع سوم (قاعده کاهی زمانی)
۱۴	نوع چهارم (قاعده کاهی نحوی)
۱۴	نوع پنجم (قاعده کاهی سبکی)
۱۵	نوع ششم (قاعده کاهی نوشتاری)
۱۵	نوع هفتم (قاعده کاهی واژگانی)

۱۶	نوع هشتم (قاعده کاهی معنایی=ادبی)
۱۸	۲-۱: سبک شناسی توصیفی
۱۹	۳-۱: سبک شناسی تکوینی
۱۹	۴-۱: سبک شناسی نقش گرا
۲۰	۵-۱: سبک شناسی ساختگرا
۲۰	حرف پایانی
۲۱	۱. زبان شعر کودک (قاعده کاهی و قاعده افزایی در سطح زبان)
۲۱	۲. محتوا و تصویر در شعر کودک (محتوای کودکانه و آرایه های ادبی)
۲۱	۳. موسیقی در شعر کودک (موسیقی ظاهری، داخلی و معنوی)
۲۲	۴. بررسی موتیف ها، نشانه های خاص و نمادها در شعر کودک
۲۳	۲- شعر
۲۳	۱-۲: تعریف شعر
۲۴	۳- کودک
۲۴	۱-۳: بررسی مفهوم کودک
۲۴	۳-۱-۱: شناخت کودک از منظر تاریخی
۲۵	گروه های سنی کودک و نوجوان در ایران
۲۷	۳-۲: شناخت کودک و چیستی آن از منظر علوم
۲۷	۳-۲-۱: علم بیولوژیک
۲۷	نظریه ی اریکسون
۲۷	تعاملات اجتماعی
۲۷	عوامل بیولوژیک
۲۸	تجارب دوره ی کودکی
۳۱	۳-۲-۲: جامعه شناسی:
۳۱	۳-۲-۳: مبانی روان شناختی: نظریه پیاژه

۳۳	عملیات عینی
۳۳	نگهداری ذهنی
۳۵	نیم‌دوره‌ی دوم (۸ تا ۱۲ سالگی)
۳۵	دوره‌ی انتزاعی یا صوری (یازده تا پانزده سالگی)
۳۸	۴- شعر کودک
۳۸	۴-۱: تاریخچه شعر کودک در ایران
۴۰	۴-۲: قالب های رایج در شعر کودک
۴۰	۴-۲-۱: چهارپاره
۴۱	۴-۲-۲: قالب های توسعه یافته از چهارپاره
۴۲	سه خشتی
۴۴	پنج خشتی
۴۴	شش خشتی
۴۷	قالب های تلفیقی
۴۹	۴-۳: انواع ادبی در شعر کودک
۵۳	فصل دوم: استخراج داده ها و تحلیل آن ها بر اساس کتاب ها
۵۴	مقدمه
۵۴	بررسی زبان
۵۵	بررسی محتوایی
۵۵	بررسی آرایه های ادبی
۵۶	بررسی موسیقی ظاهری
۵۷	بررسی موسیقی داخلی و معنوی
۵۷	موتیف ، نماد
۵۷	انتخاب شاعران
۵۹	۱- محمود کیانوش
۵۹	۱-۱: زندگی نامه
۵۹	۱-۲: کتاب زبان چیز ها

۶۷	۳-۱ : طوطی سبز هندی
۷۵	۴-۱ : تحلیل آثار کیانوش
۷۹	۲- مصطفی رحماندوست
۷۹	۱-۲ : زندگی نامه
۸۰	۲-۲ : سه قدم دورتر شد از مادر
۸۳	۳-۲ : کتاب کی بود کی بود من نبودم
۸۵	۴-۲ : صد دانه یاقوت. تهران
۹۰	۵-۲ : کتاب دوستی شیرین است
۹۵	۶-۲ : کتاب فصل بهار بنویس
۱۰۰	۷-۲ : کتاب بازی با انگشت ها
۱۰۳	۸-۲ : کتاب سگی بود جنگلی بود
۱۰۶	۹-۲ : کتاب جوجه من کو؟
۱۰۸	۱۰-۲ : بررسی آثار مصطفی رحماندوست
۱۰۸	۱-۱۰-۲ : زبان
۱۰۸	۲-۱۰-۲ : محتوا
۱۰۹	۳-۱۰-۲ : آرایه های ادبی
۱۰۹	۴-۱۰-۲ : موسیقی ظاهری
۱۱۰	۵-۱۰-۲ : موسیقی داخلی
۱۱۰	۶-۱۰-۲ : موتیف و نماد
۱۱۱	۳- ناصر کشاورز
۱۱۱	۱-۳ : زندگی نامه
۱۱۲	۲-۳ : کتاب پر زرد قناری
۱۱۶	۳-۳ : کتاب باغ رنگارنگ آواز قشنگ
۱۲۰	۴-۳ : گنجشک و پروانه
۱۲۴	۵-۳ : بوی نرگس
۱۳۰	۶-۳ : گل های بابا به به چه زیبا
۱۳۴	۷-۳ : کله کدو تو کوچه دنبال چند تا مورچه
۱۳۷	۸-۳ : بررسی آثار ناصر کشاورز
۱۳۹	۴- محمود پوروهاب

۱۳۹	۱-۴ : زندگی نامه
۱۴۱	۲-۴ : کتاب آسمان کوچک
۱۴۵	۳-۴ : کتاب هدیه دریا
۱۴۹	۴-۴ : کتاب درخت خانه ما
۱۵۳	۵-۴ : تو با ما قدم می زنی
۱۵۸	۶-۴ : جای من او را ببوس
۱۶۳	۷-۴ : بررسی آثار محمود پوروهاب
۱۶۸	۵- تقی متقی
۱۶۸	۱-۵ : زندگی نامه
۱۶۹	۲-۵ : کتاب آوازهای ارغوانی
۱۷۴	۳-۵ : کتاب بزغاله خانم
۱۷۷	۴-۵ : کتاب گل باد باران
۱۸۰	۵-۵ : بررسی آثار تقی متقی
۱۸۰	۱-۵-۵ : زبان
۱۸۰	۲-۵-۵ : محتوا
۱۸۱	۳-۵-۵ : آرایه های ادبی
۱۸۱	۴-۵-۵ : موسیقی ظاهری
۱۸۱	۵-۵-۵ : موسیقی داخلی
۱۸۱	۶-۵-۵ : موتیف و نماد
۱۸۲	۶ - غلامرضا بکتاش
۱۸۲	۱-۶ : زندگی نامه
۱۸۳	۲-۶ : با دعای باران
۱۸۸	۳-۶ : آفرین به آفتاب
۱۹۳	۴-۶ : رو نویسی از بهار
۱۹۸	۶-۶ : بررسی آثار بکتاش
۲۰۳	۱-۶-۶ : زبان
۲۰۳	۲-۶-۶ : محتوا
۲۰۳	۳-۶-۶ : آرایه های ادبی
۲۰۴	۴-۶-۶ : موسیقی ظاهری

۲۰۴	۵-۶-۶ : موسیقی داخلی
۲۰۴	۶-۶-۶ : موتیف و نماد
۲۰۵	فصل سوم: مقایسه ، تحلیل داده ها و نتیجه گیری شعرها بر اساس شاعران نامبرده
۲۰۶	مقدمه
۲۰۷	بررسی زبان شعر کودک
۲۰۷	بررسی محتوایی شعر کودک
۲۰۸	بررسی آرایه های ادبی
۲۱۳	بررسی موسیقی ظاهری شعر کودک
۲۱۴	بررسی موسیقی داخلی و معنوی
۲۱۵	موتیف ، نماد
۲۱۶	نتیجه گیری

فهرست ضمایم : جداول

- جدول شماره ۱- آثار مورد بررسی در این پژوهش به تفکیک شاعران ۲۱۹
- جدول شماره ۲ - فراوانی قافیه در شعر محمود کیانوش ۲۱۹
- جدول شماره ۳ - فراوانی قافیه در شعر مصطفی رحماندوست ۲۱۹
- جدول شماره ۴ - فراوانی قافیه در شعر ناصر کشاورز ۲۲۰
- جدول شماره ۵ - فراوانی قافیه در شعر محمود پوروهاب ۲۲۰
- جدول شماره ۶ - فراوانی قافیه در شعر تقی متقی ۲۲۰
- جدول شماره ۷ - فراوانی قافیه در شعر غلامرضا بکتاش ۲۲۰
- جدول شماره ۸ - جدول مقایسه ای فراوانی قافیه در شعر شاعران ۲۲۱
- جدول شماره ۹ - فراوانی ردیف در شعر محمود کیانوش ۲۲۱
- جدول شماره ۱۰ - فراوانی ردیف در شعر مصطفی رحماندوست ۲۲۱
- جدول شماره ۱۱ - فراوانی ردیف در شعر ناصر کشاورز ۲۲۲
- جدول شماره ۱۲ - فراوانی ردیف در شعر محمود پوروهاب ۲۲۲
- جدول شماره ۱۳ - فراوانی ردیف در شعر تقی متقی ۲۲۲
- جدول شماره ۱۴ - فراوانی ردیف در شعر غلامرضا بکتاش ۲۲۳
- جدول شماره ۱۵ - جدول مقایسه ای فراوانی ردیف در شعر شاعران ۲۲۳
- جدول شماره ۱۶ - فراوانی قالب ها در شعر محمود کیانوش به تفکیک کتاب ها ۲۲۳
- جدول شماره ۱۷ - فراوانی قالب های شعر مصطفی رحماندوست به تفکیک کتاب ها ۲۲۴
- جدول شماره ۱۸ - فراوانی قالب های شعر ناصر کشاورز به تفکیک کتاب ها ۲۲۴
- جدول شماره ۱۹ - فراوانی قالب های شعر محمود پوروهاب به تفکیک کتاب ها ۲۲۴
- جدول شماره ۲۰ - فراوانی قالب های شعر تقی متقی به تفکیک کتاب ها ۲۲۵
- جدول شماره ۲۱ - فراوانی قالب های شعر غلامرضا بکتاش به تفکیک کتاب ها ۲۲۵
- جدول شماره ۲۲ - جدول مقایسه ای فراوانی قالب های شعر کودک به تفکیک شاعران ۲۲۵

منابع فصل اول

منابع فصل دوم

- ۲۲۶
۲۲۸

مقدمه

تعریف مسأله و بیان سؤال های اصلی تحقیق

شعر کودک یکی از انواع شعر در ادبیات فارسی است که در قرن معاصر بیشتر به آن توجه شده است. در مجموع تعداد شاعرانی که در حوزه کودک شعر می سرایند زیاد نیست؛ اما در این میان تعدادی از آنان آثار بهتر و شاخص تری ارائه می کنند. در این پایان نامه اشعار شش نفر از این شاعران با گرایش و خصوصیات متفاوت بررسی می شوند که عبارتند از: محمود کیانوش، مصطفی رحماندوست، ناصر کشاورز، غلامرضا بکتاش، محمود پوروهاب و تقی متقی

سوالات طرح

۱. این شش شاعر هر یک چه ویژگی های ممتاز و مشخصی را در شعر خود نشان داده اند؟
۲. هر کدام از این شاعران چه گرایش شعری دارند؟
۳. زبان شعر این شاعران در حوزه ادبیات کودک چگونه است؟
۴. موسیقی شعر کودک در آثار این ها چگونه است؟
۵. نمادها و تصویرهای شعری در آثار این شاعران چه تناسبی با شعر کودک دارد؟
۶. چه مضامین و مفاهیمی در کار این شاعران دیده می شود؟
۷. در مجموع، اهمیت هر کدام از این شاعران در شعر کودک چیست؟

پیشینه تحقیق

با توجه به این که چند ده سال از شروع تولید آثار ادبی ویژه کودک در ایران می گذرد، کتاب هایی در حوزه کلیات ادبیات کودک و مقاله هایی به شکل موردی نوشته شده اند که برخی از ویژگی های شعر کودک را بررسی می کنند. موضوعاتی مثل: روایت در شعر کودک، صور خیال در شعر کودک، شناخت کلی ادبیات کودک و نقد شعر کودک ...

ضرورت تحقیق

شعر کودک امروزه به عنوان یک نوع از ادبیات معاصر مطرح است. شناخت ویژگی های این شعر و شاعران موفق به پیشرفت این نوع ادبی کمک خواهد کرد.

فرضیه های تحقیق

۱. شاعران مورد نظر هر کدام نماینده یک گروه فکری از شاعران کودک هستند.
۲. هر کدام از شاعران دارای گرایش شعری خاص است: کیانوش، آغازگر اشعار قابل توجه در شعر کودک است. رحماندوست، احیاگر و مروج شعر کودک، کشاورز دارای سبک شخصی در شعر کودک است. بکتاش، دارای سبک شخصی در شعر کودک است. پوروهاب دارای ویژگی های عاطفی خاصی از شعر کودک است. متقی، تاثیر گذار در شاعران کودک قم است.
۳. این شاعران با توجه به تجربه و محیط خود، زبانی خاص و متناسب با کودک در شعرشان برگزیده اند.
۴. این شاعران متناسب با نیازها و ویژگی های عاطفی کودک، موسیقی متناسب و نزدیک به عواطف کودک را برگزیده اند.
۵. هر شاعر متناسب با گرایش فکری خود، نشانه ها، نمادها و تصویرهایی را برای کودکان در شعر خود آورده است.
۶. مضامین و مفاهیم اخلاقی، تربیتی درحوزه کودک در اشعار شاعران دیده می شود.
۷. هر شاعر متناسب با کیفیت و کمیت آثار خود در شعر معاصر کودک جایگاه ویژه ای دارد.
۸. در بین این شاعران، مشترکاتی وجود دارد که می تواند فضای حاکم بر شعر معاصر کودک را نشان دهد.

اهداف و کارکردها

در این پایان نامه مهم ترین آثار ادبی این شش شاعر از دید زبان کودک، موسیقی کودکان، تصویرها، نمادها و نشانه ها و نیز موضوع و مفهوم بررسی می شود برای این هدف که اشعار کودک بیشتر شناخته شوند. کارکرد این پژوهش این است که بتواند در اختیار اهل ادب و مجموعه های مرتبط با کودک قرار بگیرد.

جنبه نوآوری در این طرح

تا به حال پایان نامه هایی درباره بررسی آثار بعضی از شاعران کودک و نوجوان انجام شده است اما انتخاب چند شاعر از چند طیف فکری و متفاوت و تحقیق بر روی آثار آن ها و به دست دادن ویژگی ها ، امتیازات و تفاوت های هر کدام ، به شکل یک جا کاری نو و تازه است .

قلمرو مکانی و زمانی

از پنج دهه اخیر یعنی حدود سال ۱۳۴۰ تاکنون شعر کودک در ایران ، حوزه زمانی و مکانی تحقیق است

روش نمونه گیری

استخراج مهم ترین ویژگی های مورد نظر ، دسته بندی آن ها و استنتاج ، روش نمونه گیری در این پایان نامه است .

روش تجزیه و تحلیل

پس از مطالعه و فیش برداری از آثار شاعران مورد نظر ، ویژگی ها و اهداف خواسته شده پایان نامه دسته بندی و در هر حوزه تحلیل می شود . پس از تحلیل تک تک شعرها و تک تک کتاب ها ، مجموعه آثار هر شاعر در حوزه های زبان ، مفهوم ، تصویر ، موسیقی و نشانه آمار گیری شده و فراوانی ها ، میانگین و پراکندگی این عناصر بررسی می شود . در پایان آثار شاعران در این حیطه ها با هم مقایسه شده و از آن ها نتیجه گیری خواهد شد. نتیجه گیری ها به دو صورت خواهد بود . ابتدا نتیجه گیری درباره سبک شخصی هر شاعر صورت می پذیرد و بعد از آن فراوانی ها در سطح کلی با هم مقایسه شده و فضای کلی حاکم بر شعر کودک تحلیل و بررسی خواهد شد.

علائم اختصاری

(/) : جدا کننده مصراع ها در شعر .

(//) : جدا کننده هر بند در چهارپاره و نظائر آن .

(،) : جدا کننده مثال ها در جایی که برای هر مورد مصادیق شمرده می شود.

فصل اول :

کلیات مفهوم شناسی

پیش از پرداختن به این پژوهش لازم می‌دانیم بعضی از مفردات کلیدی در آن را توضیح دهیم و منظور خودمان را از این واژه‌ها مشخص نماییم. مهم‌ترین واژه‌هایی که در این بخش به آن‌ها خواهیم پرداخت عبارتند از: سبک‌شناسی، شعر، کودک، و ویژگی‌های مهم در شعر کودک. در این فصل سعی می‌کنم این چهار واژه مهم را برای روشن شدن بحث مان توضیح دهم.

۱- سبک‌شناسی^۱

دانشمندان سبک را این‌گونه تعریف می‌کنند: سبک عبارت است از مختصات مکرری که در یک اثر قابل بررسی باشد. بنابراین سبک‌شناسی عبارت است از: یک نظام (دارای چهارچوب‌هایی برای بررسی) که به بررسی کیفیات و چگونگی این مختصات می‌پردازد. البته کسانی مثل ویتا گرادوف معتقدند که شاید مشکل‌ترین اصطلاح در ادبیات واژه سبک باشد؛ پس تعریف معینی ندارد. اما به هر حال هر دسته از دانشمندان بنا بر مبانی نظری خود، تعریف‌های متفاوتی از سبک‌شناسی ارائه کرده‌اند. در مجموع پنج نظریه مهم در سبک‌شناسی مدرن و علمی وجود دارد. این پنج‌نگرش عبارتند از: سبک‌شناسی زبان‌شناختی، سبک‌شناسی توصیفی، سبک‌شناسی تکوینی، سبک‌شناسی نقش‌گرا، و سبک‌شناسی ساختگرا. در ادامه نظرات هر دسته از دانشمندان را بررسی خواهیم کرد.

۱-۱: زبان‌شناسی

زبان‌شناسان معتقدند که: سبک یعنی تکرار مختصات زبانی در یک اثر (ویژگی‌های مکرر زبانی مثل؛ آوا، واژه، اصطلاح و ... در مجموعه آثار یک فرد). دو نکته در این تعریف دارای اهمیت است. نکته اول این است که بنا بر این تعریف، اساس در سبک، زبان است. دوم این که سبک از بررسی در مجموعه آثار یک فرد به دست می‌آید، نه یک عصر یا یک گروه. با توجه به این دو نکته متوجه خواهیم شد که سبک‌شناسی زبان‌شناختی نمی‌تواند کامل باشد؛ هرچند گستردگی آن بیشتر از انواع سبک‌شناسی می‌باشد. با این تعریف و مقدمه سعی می‌کنیم آراء زبان‌شناسان را مورد بررسی قرار دهیم.

---

^۱ . مطالب مربوط به سبک‌شناسی بر اساس جزوه درسی کلاس سبک‌شناسی استاد دکتر احمد رضایی جمکرانی تنظیم شده است و از این که ایشان به صورت مشروط اجازه دادند، کمال تشکر را دارم و قول می‌دهم که در جای دیگری بدون اجازه ایشان بهره‌نبرم.

زبان شناسان ، زبان را به دو نوع : زبان خودکار و زبان ادبی تقسیم می کنند. زبان خودکار همان زبان گفتگو یا زبان معیار در هر جامعه و عصر می باشد. اما زبان ادبی دارای ویژگی ها و برجستگی های متمایز از زبان خودکار است که طی یک فرآیند به دست می آید. زبان شناسان معتقدند که فرایند تبدیل زبان خودکار به زبان ادبی نیاز به برجسته سازی دارد . آن ها فرآیند برجسته سازی را بر اساس دو قاعده کلی قاعده افزایی و قاعده کاهی می دانند . قاعده افزایی مربوط به طرز بیان است و برای ایجاد توازن در سطح زبان خودکار اتفاق می افتد. اما قاعده کاهی در واقع خروج از هنجار زبان است و با توجه به معنا اتفاق می افتد. لذا نظرات زبان شناسان را در دو بخش کلی قاعده افزایی و قاعده کاهی بررسی خواهیم کرد.

بخش اول : قاعده افزایی

قاعده افزایی ، افزودن قاعده بر برون زبان بدون تغییر در معناست . این افزایش باید بر اساس یک الگو باشد . قاعده افزایی از الگوی تشابه و تباین پیروی می کند. الگوی تشابه و تباین یعنی این که الگوها در عین این که متشابه هستند باید ترکیب شان متمایز باشد تا توازن برقرار شود. این تمایز به این معنا است که تکرار باید متناوب باشد تا بتواند توازن ایجاد کند ؛ زیرا تکرار یکنواخت و مداوم توازن کلام را به هم می ریزد .

تکرار می تواند در هر یک از اجزاء زبان اتفاق بیفتد . اجزاء یک زبان عبارتند از : واج (تکرار در همخوان و یا واکه) هجا (واج های یکسان در یک هجا) واژه ، و متن (عبارت یا بند) . در ادامه انواع تکرار در اجزاء زبان که موجب قاعده افزایی می شوند را توضیح خواهیم داد.

نوع اول (تکرار واج)

واج کوچک ترین جزء یک کلمه است. تکرار واج در یکی از شش نوع هجا رخ می دهد.
۱- تکرار همخوان (هم حروفی)^۲ آغازین که در واقع در سطح حروف الفبا اتفاق می افتد . این تکرار خودش به دو صورت متصور است :

الف . منظم (که دارای ارزش ادبی است) مثل تکرار حرف "چ" در مصراع اول بیت زیر :

یک چلچله یا یک چکاوک / می خواند آوازی برایم

(آسمان کوچک ، محمود پوروهاب ، یک درخت)

^۲ . جناس هم بر اساس هم حروفی ایجاد می شود.

ب . ناپیدا (که تکرار در آن ناپیدا و پنهان است) مثل تکرار حرف "ک" در مصراع بالا که خیلی به چشم نمی آید.

۲- تکرار واکه ای یا واژه آرابی (هم صدایی) که در سطح مصوت های شش گانه اتفاق می افتد . مثل تکرار واکه "آ" در مصراع دوم بیت زیر :

ای کاش بودم چون درختی / تا لا به لای شاخه هایم
(آسمان کوچک ، محمود پوروهاب ، یک درخت)

۳- تکرار همخوان های پایانی هجا ؛ مثل تکرار همخوان های "س+ت=ست" در بیت زیر :

یک درخت سیب / تکه ای زمین / رهن کرده است
فرش سایه را / زیر باغبان / پهن کرده است
(رونویسی از بهار ، غلامرضا بکتاش ، فرش سایه ها)

۴- تکرار همخوان آغازین هجا و واکه پس از آن ؛ مثل تکرار همخوان و واکه "با" در مصراع اول بیت زیر :

امروز با بابا / رفتم به سلمانی / ...

(پر زرد قناری ، ناصر کشاورز ، آقای سلمانی)

نکته : سجع متوازن و حتی سجع مصحف نتیجه این نوع تکرار است.

۵- تکرار همخوانی کامل (تکرار صامت های یک هجا) مثل تکرار همخوان های "ب+...+د" در بیت زیر:

باد نم نم می زند / شانه بر موهای بید

(آسمان کوچک ، محمود پوروهاب ، با پرستو های شاد)

۶- تکرار واکه ای و همخوان پایانی (تکرار مصوت و صامت پایانی هجا) مثل تکرار " ...+فتحه +نگ" در بیت زیر :

کنارسنگ در آب / دوتا خرچنگ بودند

و جلبک های زیبا / لباس سنگ بودند

(هدیه دریا ، محمود پوروهاب ، سنجاک رود)

۷- تکرار هجایی کامل (یک هجا به طور کامل تکرار شود) مثل تکرار "د+فـتـحـه+ر" در بیت زیر:

ده شب است و ما / دو چشممان به در
ولی هنوز هم / نیامده پدر
(پر زرد قناری ، ناصر کشاورز ، پدر)

نوع دوم (توازن هجایی)

توازن هجایی یعنی به کارگیری واج‌ها به تعداد یکسان در یک هجای واحد که خود تابع دو حالت است :

أ) تکرار همخوان آغازین و نخستین همخوان پس از واکه مثل تکرار حرف "ب" در هجای "ب+فـتـحـه+ب+ر=ببر"

ب) تکرار همخوان آغازین و دومین همخوان پس از واکه مثل تکرار حرف "ت" در هجای "ت+فـتـحـه+خ+ت=تخت"

نکته : در نظم باید یک فاصله زمانی اتفاق بیفتد . این فاصله را واکه‌ها (مصوت‌ها) ایجاد می‌کنند.

این فاصله چهار نوع وزن را به وجود می‌آورد:

- تناسب فاصله زمان صداها
- امتداد زمانی تکیه‌ها (مثل شعر انگلیسی)
- امتداد زمان زیر و بم‌ها (شعر ژاپنی و چینی)
- فاصله زمانی میان درنگ‌ها

نکته : وزن حاصل تکرار است اما باید تکرار اولاً در ارکان باشد و ثانیاً این تکرار قابل پیش‌بینی باشد. مثلاً در بیت زیر

ای ساریان آهسته ران کآرام جانم می رود
آن دل که با خود داشتم با دلستانم می رود

— — — — | — — — — | — — — — | — — — — |

نوع سوم (توازن واژگانی)

توازن واژگانی یعنی بررسی تکرار‌های آوایی در یک صورت زبانی واحد.